

УДК 378:005.336.2

DOI <https://doi.org/10.32782/inclusion-society-2022-1-6>

Олександр Володимирович ШЕВЧУК,
кандидат педагогічних наук, викладач,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
E-mail: evruka@i.ua
ORCID: 0000-0002-0557-2994

Надія Олексіївна ПЕЩАНЮК,
викладач
Відокремленого структурного підрозділу
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
E-mail: peshchaniukn.o@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

У статті описується процес формування професійної компетентності викладачів у закладах вищої освіти у процесі професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання. Зараз компетентність трактується як здатність чи готовність до реалізації набутих знань, умінь, навичок в реальній діяльності. Компонентами компетентності є предметні та оперативні знання, вміння та навички – здатність і готовність до їх використання у діяльності та впевненість у діяльності й відповідальність за її результати.

У світовій освітній практиці поняття компетентності виступає як центральне, свого роду «вузлове» поняття, тому, що компетентність особистості: поєднує в собі інтелектуальну та практичну складову освіти; у понятті компетентності закладено ідеологію інтерпретації змісту освіти, що формується від результату; компетентність особистості має інтегративну природу, оскільки вона вбирає в себе низку однорідних або близькопоряднених знань і досвіду, що належать до широких сфер культури та діяльності (інформаційної, правової та ін.). Компетентність особистості має певну структуру, компоненти якої пов'язані зі здатністю людини вирішувати різні проблеми у повсякденному, професійному чи соціальному житті. У структурі компетентності особи представлені: компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності; у сфері цивільно-суспільної діяльності; у сфері соціально-трудової діяльності; компетентність у побутовій сфері; у сфері культурно-дозвільної діяльності. Серед знань та практичного досвіду, що формуються в процесі досягнення особистістю певного рівня компетентності, – навички самоосвіти, критичного мислення, самостійної роботи, самоорганізації та самоконтролю, роботи в команді, уміння прогнозувати результати та можливі наслідки різних варіантів вирішення, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, знаходити, формулювати та вирішувати проблеми.

Ключові слова: компетентність, компетенція, студент, професіоналізм, викладач, фаховість, інклюзія.

Oleksandr Volodymyrovych SHEVCHUK,
Candidate of Pedagogical Sciences, Teacher,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
«Kamyants-Podilskyi State Institute»
E-mail: evruka@i.ua,
ORCID: 0000-0002-0557-2994

Nadia Oleksiivna PESCHANYUK,
Teacher
Separate structural subdivision
«Kamianets-Podilskyi Professional College»
of the Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamyaniets-Podilskyi State Institute”
E-mail: peshchaniukn.o@ukr.net

FORMATION OF TEACHER'S PROFESSIONAL COMPETENCE IN AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION IN THE CONDITIONS OF INCLUSION

The article describes the process of formation of professional competence of teachers in institutions of higher education in the process of professional activity in the conditions of inclusive education. Now, competence is interpreted as the ability or readiness to implement the acquired knowledge, skills, and abilities in real activity. Competence components are subject and operational knowledge, skills and abilities – ability and readiness to use them in activities and confidence in activities and responsibility for their results. In modern society, which is constantly undergoing changes, the high professionalism and professional competence of teaching specialists, teachers, has acquired an important importance, because the competitiveness of specialists is an urgent issue that is being prepared by a higher education institution. This directly applies to workers in the field of education with an inclusive population, because teachers must be competent in the scientific field of activity, because professional education has always been and continues to be aimed at the comprehensive development of the individual in order to prepare him for active and effective participation in public production with the greatest benefit for themselves and for society as a whole.

In world educational practice, the concept of competence acts as a central, a kind of “nodal” concept, because the competence of an individual: combines the intellectual and practical components of education; the concept of competence contains the ideology of interpreting the content of education, which is formed from the result; the competence of the individual has an integrative nature, as it incorporates a number of homogeneous or closely related knowledge and experience belonging to broad spheres of culture and activity (informational, legal, etc.). Personal competence has a certain structure, the components of which are related to a person's ability to solve various problems in everyday, professional or social life. The structure of competence of a person includes: competence in the field of independent cognitive activity; in the sphere of civil and social activities; in the field of social and labor activity; competence in the household sphere; in the field of cultural and recreational activities. Among the knowledge and practical experience formed in the process of a person achieving a certain level of competence are the skills of self-education, critical thinking, independent work, self-organization and self-control, teamwork, the ability to predict the results and possible consequences of various solutions, establish cause-and-effect relationships connections, find, formulate and solve problems.

Key words: competence, competence, student, professionalism, teacher, expertise, inclusion.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство, яке безперервно зазнає змін, важливого значення набув високий професіоналізм та професійна компетентність фахівців-викладачів, учителів, адже конкурентоздатність фахівців є актуальним питанням яких готує заклад вищої освіти. Це стосується безпосередньо і працівників у сфері освіти з інклюзивною верствою населення, тому, що, педагоги, мають бути компетентними у науковій галузі діяльності, адже професійна освіта завжди була і продовжує залишатися спрямованою на всебічний розвиток особистості з метою підготовки її до активної й ефективної участі в громадському виробництві з найбільшою користю для себе і для суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійні якості педагогічних працівників розглядалися та розглядаються до тепер вченими протягом тривалого часу, а саме: Введенський В. М., Жалдак М. І., Зязюн І. О., Локшина О. І., Ничкало Н. Г., Овчарук О. В., Хуторський А. В., Сисоєва С. О., Семенов О. М. та інші. та визначали зміст професійної компетентності в умовах інклюзивного навчання, виявляючи педагогічні, психологічні, соціальні умови її становлення.

Беручи до уваги відмінності у термінології та дослідження автора можна зробити висновки, що структура компетентності містить три компонента: теоретичний, практичний та особистісний. З теоретичної точки зору, різними авторами надано визначення педагогічної компетентності, представлено структуру, складено класифікацію компетентностей.

Мета статті. Дослідити особливості формування педагогічної компетентності у процесі професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу.

Педагогічна професія є невід'ємною складовою розвитку кожного громадянина, адже саме викладачі спрямовують розвиток особистості у правильному напрямку саморозвитку і подальшої професійної діяльності.

В. Пелагейченко, враховуючи думку О. К. Маркової, професійно компетентний педагог це той, який успішно розв'язує завдання навчання й виховання, готує для суспільства випускника з бажаними психологічними якостями; задоволений професією; досягає бажаних результатів у розвитку особистості студентів; має й усвідомлює перспективу

свого професійного розвитку; відкритий для постійного професійного навчання; збагачує досвід професії завдяки особистому творчому внеску; соціально активний у суспільстві; відданий педагогічній професії, прагне підтримувати навіть у складних умовах її честь і гідність, професійну етику; готовий до якісної та кількісної оцінки своєї праці, уміє сам це робити [3].

На думку С. В. Іванової, професійна компетентність – це здатність фахівця від моменту початку своєї професійної діяльності на рівні визначеного державою певного стандарту відповідати суспільним вимогам професії шляхом ефективної професійної діяльності та демонструвати належні особисті якості, мобілізуючи для цього відповідні знання, уміння, навички, емоції, ґрунтуючись на власній внутрішній мотивації, ставленнях, моральних і етичних цінностях та досвіді, усвідомлюючи обмеження у своїх знаннях і вміннях та акумулюючи інші ресурси для їх компенсації [2].

Терміну «компетентність» приділяється величезна кількість уваги і трактують це визначення по-різному, ось деякі з них:

- Це здатність особи виконувати посадові обов'язки.
- Міра обізнаності особистості.
- Індикатор, що дозволяє визначити готовність до фахової діяльності.
- У перекладі з латинської *competentia* означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід.
- Досвід, обізнання та знання.
- Динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей.

Термін компетентність зазвичай використовується стосовно осіб певного соціально-професійного статусу і характеризує міру відповідності їх розуміння, знання та вміння реального рівня складності виконуваних ними завдань та вирішуваних проблем.

Поняття «компетентність» (від латів. *competentia* – спільно домагаюся, досягаю, відповідаю, підходжу) у різних словниках трактується по-різному: наприклад, як «володіння знаннями, досвід, освіта у певній галузі діяльності», або як обізнаність, правильність, авторитетність, повноправність. Здатність робити щось добре.

Г.С. Сухобська визначає компетентність як систему знань і умінь педагога, що проявляється при вирішенні професійно-педагогічних завдань, що виникають на практиці; В.С. Безрукова каже, що це володіння знаннями та вміннями, що дозволяють висловлювати професійно грамотні судження, оцінки, думки; Е.Ф. Зеєр та О.М. Шахматова розглядають її як сукупність професійних знань та умінь, способи виконання професійної діяльності; В.Г. Афанасьєв як сукупність функцій, прав та відповідальності спеціаліста. Т.Г. Браж'я у своїх дослідженнях наголошує, що професійна компетентність фахівця включає не лише професійні (базові) наукові знання, а й ціннісні орієнтації, мотиви діяльності, розуміння себе у світі та світу навколо, стиль взаємини з людьми, загальну культуру творчого потенціалу особистості.

Почесний професор Единбурзького університету доктор Джон Равен визначає компетентність «як специфічну здатність, необхідну для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі і включає вузькоспеціальні знання, особливі предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії» [4].

Компетентність може розглядатися як:

- Комплексний особистісний ресурс, що забезпечує можливість ефективної взаємодії з навколишнім світом у тій чи іншій галузі і залежить від необхідних для цього компетенцій:
- наявність у індивіда внутрішньої мотивації до якісного здійснення своєї професійної діяльності, ставлення до своєї професії як до цінності:
- психосоціальна якість, що означає силу та впевненість;
- Володіння людиною відповідною компетенцією, включає його особистісне ставлення до неї на предмет діяльності [5].

Таким чином, компетентність – не простий набір знань, умінь і навичок, це поняття дещо іншого смислового ряду. Вона реальна, властива конкретній особистості та залежить від зусиль людини. Можна дійти невтішного висновку, що у найбільш загальному вигляді компе-

тентність інтегрує у собі когнітивні (знання), операційні (методи діяльності та готовність до здійснення діяльності) і аксіологічні (наявність певних цінностей) аспекти. Компетентність «є особистісна характеристика, сукупність інтеріоризованих мобільних знань, вмінні, навичок та гнучкого мислення, а компетенції – деякі відчужені, наперед задані вимоги до освітньої підготовки випускника, одиниці навчальної програми, що становлять «анатомію» компетентності; сукупність конкретних професійних чи функціональних характеристик» [1].

Професійно-педагогічна компетентність – це інтегративна властивість особистості, що виражається в сукупності компетентностей у психолого-педагогічній галузі знань: здатності надавати активний вплив на процес розвитку та саморозвитку соціально-ціннісних характеристик особистості, що дозволяє виконувати соціально-ціннісні функції в колективі, попереджати поведінки.

Компетенція може розумітися як:

– базова характеристика індивіда, глибока та стійка частина особистості, за якою можна передбачити поведінку людини у широкому спектрі життєвих та професійних ситуацій:

– деякі внутрішні, потенційні психологічні новоутворення, які потім виявляються у діяльності:

– здатність встановити зв'язок між знанням та ситуацією. сформувати процедуру вирішення проблеми;

– відкрита система процедурних, ціннісно-сміслових та декларативних знань, що включає взаємодіючі між собою компоненти, що активізуються у професійній діяльності, категорія результату освіти;

– ідеальна та нормативна характеристика, якась задалегідь визначена галузь знань, в якій люди, об'єднані однією професією, повинні бути обізнані.

– «сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що ставляться до певного кола предметів і процесів і необхідних, щоб якісно продуктивно діяти по відношенню до них» [5].

Отже, якщо в узагальненому вигляді ми визначимо компетенцію як властивість (якість), то компетентність може розглядатися як володіння цією властивістю, що виявляється у професійній діяльності. Залишаючи стіни ЗВО, випускник повинен мати певні компетенції – професійно-релевантні якості, той потенціал, який буде актуалізований у процесі здійснення професійної діяльності та свідчити про його компетентність. Слід акцентувати на тому, що термін «компетентність» логічно використовуватиме характеристики фахівця у його професійної діяльності, а «компетенція» – для позначення базової якості, що робить фахівця «потенційно» компетентним. Тому говорити про оволодіння компетентністю, як це робиться в деяких дослідженнях, не зовсім коректно. Компетентним можна стати, оволодівши певними професійно-релевантними компетенціями та реалізуючи їх у досвіді конкретної професійної діяльності.

Охарактеризуємо склад професійно-педагогічної компетентності сучасного вчителя:

1. Компетентність у сфері особистісних якостей відбиває виразність у педагога певних характеристик. описують як спеціаліста, здатного ефективно справлятися з педагогічної діяльністю. Найчастіше самі педагоги та студенти педагогічних ЗВО серед таких якостей вказують любов до дітей, загальну культуру, здатність організувати свою роботу, спрямованість та розвиток мотивації на вибір педагогічної діяльності. У ній можна виділити три ключові показники: емпатійність, самоорганізованість, загальну культуру.

2. Компетентність у сфері постановки цілей та завдань педагогічної діяльності відображає якість реалізації педагогом кожного з етапів процесу мети, створення образу результату, пояснення системи вимоги до циклу навчального процесу або позакласної роботи: опис способу досягнення результату та пояснення вимоги щодо нього; відстеження та оцінка діяльності ціноутворення тих хто навчається та власної діяльності з цілепокладання.

3. Компетентність у сфері мотивування тих хто навчається здійснення навчальної (виховної) діяльності відбиває якість реалізації педагогом такої завдання як формування мотивації дітей на освітню діяльність. Будь-яка діяльність виявиться малоефективною або взагалі неефективною, якщо людина не матиме зацікавленості в її реалізації. «Ця зацікавленість виявляється у формуванні позитивної навчальної мотивації суб'єкта на відповідну діяль-

ність. Мотивація – це налаштованість, прагнення людини щось зробити, проявити активність, у ході якої обов'язково реалізуються всі наявні групи мотивів: пізнавальні, соціальні, мотиви перспективи. Функція формування мотивації є структурним елементом загальної системи діяльності педагога.

4. Компетентність у сфері забезпечення інформаційної основи діяльності відображає теоретичну та методичну грамотність педагога, вільне володіння предметом, обсягом знань про професійну діяльність: уміння отримувати, обробляти та подавати професійно необхідну інформацію, знання умов педагогічної ситуації, особливостей учнів, особливостей взаємовідносин педагога та тих хто навчається. Інформація є обов'язковим компонентом педагогічної діяльності, як системи. Чим адекватніше, точніше і повніше буде інформаційна основа діяльності, тим ефективніше здійснюватиметься професійна педагогічна діяльність. Педагогічна діяльність розкривається через три ключові показники: компетентність у методах викладання, компетентність у предметі викладання, компетентність у суб'єктивних умовах діяльності.

5. Компетентність у галузі розробки програм, методичних, дидактичних матеріалів та прийняття педагогічних рішень відображає кваліфікаційну готовність педагога розробити та реалізувати програми діяльності, приймати рішення в різних педагогічних ситуаціях, усвідомлюючи всю повноту відповідальності за ці рішення та наслідки від їх реалізації.

Дана компетентність дозволяє здійснювати викладання з урахуванням рівня підготовки та сформоване позитивної навчальної мотивації студентів. Обґрунтований вибір підручників та навчальних комплектів, розробка власних дидактичних та методичних матеріалів є складовою педагогічної діяльності. Ключовий результат діяльності педагогів багато в чому визначається тим, наскільки компетентно він реалізує освітню програму, що дозволяє досягати високих показників у навчанні (вихованні). Складається з уміння вибирати і реалізувати типові освітні програми: розробляти власні програмні, методичні і дидактичні матеріали: приймати рішення в різноманітних педагогічних ситуаціях

6. Компетентність у сфері організації педагогічної діяльності відбиває вміння педагога організовувати взаємодію з дітьми, спілкуватися з ними, керувати їх діяльністю та оцінювати її результати: проявляється у підготовці та проведенні занять, в умінні педагога керувати групою. Педагог намагається організувати роботу кожної дитини, створювати робочий настрій та ділову обстановку. Усе це підвищує інтерес, увагу, навчально-пізнавальну активність тих хто навчається. Така поведінка педагога дозволяє знайти підхід до окремих тих хто навчається з урахуванням їх індивідуальних здібностей, допомогти позитивно проявити себе.

Висновки. Отже, термін професіоналізм ширше за своїм значенням поняття «компетентність», оскільки крім діяльнісного аспекту воно включає певні характеристики особистості фахівця, і тому педагогічна компетентність є лише однією зі сторін професіоналізму педагога.

Література:

1. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога. Педагогика. 2003. № 10. С. 51–55.
2. Иванова С. В. Функциональный подход до визначення професійної компетентності вчителя біології та організація її вдосконалення в закладі післядипломної освіти. Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. 2008. Вип. 42. С. 106–110.
3. Пелагейченко В. Ключові компоненти компетентності вчителя. Відкритий урок: розробки, технології, досвід. 2009. № 2. С. 55–60.
4. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация.; пер. с англ. М. : Когито-Центр, 2002. 396 с.
5. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы. Народное образование. 2003. № 2. С. 58–64.

References:

1. Vvedenskij, V.N. (2003). Modelirovanie professional'noj kompetentnosti pedagoga. [Modeling the professional competence of a teacher] *Pedagogika*. № 10. S. 51–55. [in Russian].
2. Ivanova, S. V. (2008) Funkcional'nyj pidhid do vyznachennja profesijnoi' kompetentnosti vchytelja biologii' ta organizacija i'i' vdoskonalennja v zakladi pisljadyplomnoi' osvity. [A functional approach to determining the professional competence of a biology teacher and the organization of its improvement in a

postgraduate education institution] *Visnyk Zhytomyr's'kogo derzhavnogo universytetu im. I. Franka. Vyp. 42. S. 106–110.* [in Ukrainian].

3. Pelagejchenko, V. (2009). Ključovi komponenty kompetentnosti včytelja [Key components of teacher competence]. *Vidkrytyj urok: rozrobky, tehnologii', dosvid. № 2. S. 55–60.* [in Ukrainian].

4. Raven, Dzh. (2002). *Kompetentnost' v sovremennom obshhestve: vyjavlenie, razvitie i realizacija. [Competence in modern society: identification, development and implementation]; per. s angl. M. : Kogito-Centr, 396 s.* [in Russian].

5. Hutorskoj, A.V. (2003). Ključevye kompetencii kak komponent lichnostno-orientirovannoj paradigmy [Key competencies as a component of a person-centered paradigm]. *Narodnoe obrazovanie. № 2. S. 58-64.* [in Russian].